

EINO LUUPI MÄLESTUSED

II KOHT VANUSEKLASSIS – ÜLD

Mina, Eino Lupp, sündisin 28.02.1932. aastal Viljandimaal Mustla alevi alevisekretäri peres. Alevivalitsus ja sekretäri korter paiknesid Posti tänav 38 kaupmees Lingi maja teisel korrusel. Vanemad ja vanavanemad olid pärit Tarvastu kihelkonna Suislepa vallast. Isapoolne vanaisa Peeter Lupp (1873–1954) jäi 8 aastaselt vaeslapseseks. Pandi elama leivavanemate juurde, läbis karjase- ja sulasepõlve. Oli Uue-Suislepa mõisas moonakas, 1920. aastal sai mõisa maadest väikese asunikutalu (kokku 11 ha) ja lõpetas elu kolhoosnikuna. Vanaema Mai Tamm-Lupp (1878–1919) suri 41 aastaselt sel ajal möllanud hispaania grippi.

Emapoolne vanaisa Johan Pihlak (1867–1934) oli pärit Suislepa valla Villa talust. Rohkem kui 40 aastat töötas ta Suislepa koolides Pitsul ja Voorus koolmeistrina ja koolijuhatajana. Emapoolne vanaema Eva Ralja-Pihlak (1874–1951) pärines Suislepa valla Kaubi talust, oli koduperenaine. Kõik vanavanemad on maetud Tarvastu kalmistule.

Isa Johannes Lupp (19.07.1901–04.05.1942) töötas 1920–1930 Vana-Suislepa vallas abisekretärina, 1931–1936 Mustla alevi sekretärina ja 1937–1941 Suislepa vallasekretärina ja sidejaoskonna juhatajana. Ema Marie Pihlak-Lupp (07.04.1902–06.07.1944) oli koduperenaine.

1937. aasta kevadel kolisime Suisleppa. Elasime Suislepa vallamajas. Siin vallamajas möödusid minu lühikeseks jäänud lapsepõlve ilusaimad päevad. Vallamaja ees oli suur hooldatud park teeradega, lillepeenardega, suurte puude ja sirelipõõsastega. Maja taga oli suur mõisaaegne õunaaed. Mängimiseks millised võimalused! Kui õues mängida ei saanud, siis pakkusid arenemiseks palju võimalusi vallamajas toimuvad üritused, vallamaja küllastajate vestluste kuulamine, kantseleis olev kirjutusmasin, arvelauad, telefoni keskjaam jne.

Suislepa vallamajast 14.06.1941. hommikul küüditatigi meie pere – isa, ema, mina ja noorem õde Ene-Mai Lupp-Sillaste (sünd. 25.09.1937). Meie pere küüditamist läbi viinud venelaste ja eestlaste nimed on säilinud arhiivis säilitatavas isa kohta koostatud toimikus. Seal on kahe venelase ja kahe meile tuttava oma valla inimese nimed.

Suislepa vallamaja eest algas 14.06.1941 9 perekonna ehk 27 inimese Siberi teekond. Erinevatel aegadel jõudis ainult 14 neist elusalt Eestisse tagasi. Suislepast Puka raudteejaamani kulges sõit igati "kultuurselt" – inimesed kõik koos mugavas bussis, pakid koos sõduritega lahtisel veoautol. Raudteejaamas sai "kultuur" otsa. Inimesed paigutati suure kisa ja sõimu saatel trel-litatud kaubavagunitesse. Mehed eraldati peredest. Nagu hiljem leitud raudtee dokumenti-dest selgus, sõitis Suislepa rahvas ešelonis nr. 288, vagunite arv ešelonis 76, inimeste arv 1000. Väljasõit lähtejaamast Valgast 17.06.1941 – sihtjaam Tšanõ.

Novosibirski oblasti Tšanõ raudteejaamas laaditigi meid maha. Mõne päeva möödudes selgus, et oleme ära eksinud, valesse kohta sattunud. Löödi uuesti vagunitesse ja sõit läks edasi No-vosibirski jõesadamasse. Seal edasi suurte pargastega Obi jõge mööda Kolpaševo linnani. Siin toimus ümberlaadimine väiksematele pargastele, mis sõitsid Obi harujõge Tšajat mööda. Nii saabusimegi õigesse kohta, keset taigat ja soid asuvasse Novosibirski oblasti Tšainski rajooni. Suislepa rahvas sattus Tatarintsevski külla.

Meeste ešelon jõudis ka ekseldes 5. juulil Sverdlovski oblastisse, kus nad paigutati Sevurallagi laagritesse. Nagu isa toimikust ja rehabiliteerimise tunnistusest nähtub, langetas NKVD eri-nõupidamine 04.03.1942 talle surmaotsuse, mis viidi 04.05.1942 Sverdlovskis täide. 47 aastat hiljem 1989. aastal avastati, et inimene on eksikombel tapetud ja ta rehabiliteeritakse.

Tatarintsevsk – see küla pidi saama eluaegseks elukohaks 55 siia toodud eestlasele, kes moo-dustasid 22 perekonna jäänused. Alla 16-aastaseid lapsi oli 19, s.o 35 % küüditatute üldarvust, neist omakorda oli koolieelikuid 7. 13-le inimese viimaseks puhkepaigaks sai selle küla mat-mispaik. Ka meie ema Marie Lupp suri 06.07.1944. Lisaks minule ja minu õele jäid juulis orbu-deks veel proua Luige kaks alaealist last. Ajavahemikul 5.–10. august saadeti meid neljakesi Tšainski rajooni keskusse Podgornojesse. Sinna koguti kokku orbusid veel teistestki küladest. Määrati saatja ja siis läks lahti kolme laevaga sõit Sredne-Vasjugani lastekodusse. Esimese lae-vaga sõitsime mööda Tšaja jõge Podgornojest Kolpaševoni, siis suure mööda Obi jõge liikuva laevaga Kolpaševost Kargassoki, siis väiksema laevaga mööda Vasjugani jõge Sredne-Vasjuga-ni asulani. Seal asus lastekodu, mis sai kaheks aastaks meie elupaigaks.

Lastekodu elu kirjeldamine ja siin aastatel 1944–1946 elavate eesti ja läti laste nimed jäävad siin ära toomata, sest see ei haaku käesoleva loo teemaga. Meie pere küüditamise lugu, elu Tatarintsevskis ja Vasjugani lastekodus on mul põhjalikumalt kirja pandud eraldi käsikirjas. Puudutan siin neid asju mis on otseselt seotud meie kojusaamisega.

1944. aasta sügisel ühendati Eestimaa uuesti Venemaaga, rindejoon kadus vahepealt ära ja küüditatutel oli võimalus asuda kirjavahetusse Eestimaal viibivate sugulastega, hakata pakke ja rahakaarte saama ja elu-olu läks natukene paremaks. Mina aga olin nii loll, et ei osanud kuskile kirjutada. Minu arvates läti lapsed olid palju aktiivsemad ja neil tekkis kirjavahetus kodurahvaga varem kui eestlastel.

Minu kirjavahetuse algusega on aga seotud üsna huvitav lugu. Vasjugani jõudes me kuidagi teatasime Tatarintsevskisse jäänud eestlastele oma asukoha ja postiaadressi. Absoluutselt ei mäleta, kuidas me seda tegime. Oli ju vaja paberit kirja kirjutamiseks ja kirjamarki. Hea küll, paberi võis ju kuidagi leida. Kuskilt raamatust või õpikust võis mõne lehe välja tõmmata või ajalehe servale kirjutada, aga ilma margita ei liikunud kiri kusagile. Need olid Venemaal sõdu-rid ja vangid, kes said ilma margita kirju saata. Praegu mõtlen, et võisin saada selle margi kas kasvataja käest või lastekodu õppealajuhataja käest. Igatahes kolhoosi maha jäänud Suislepa inimesed teadsid meie aadressi.

Mingil ajal hakkas kolhoosis üks Suislepast pärit naine – Linda Lõhmus – saatma oma õele kirja Eestisse. Leidis kuskilt minust sinna kolhoosi maha jäänud koolivihiku ja arvas, et selle kaas on kõige parem materjal kirjaümbriku valmistamiseks. Vihiku kaanele kirjutatud minu

nimi jäi “ümbriku” sisemisele küljele. Kirja kätte saanud Linda õde märkas, et ümbriku siseküljele on ka midagi kirjutatud, harutas selle ümbriku lahti ja leidis sealt minu nime. Siis ühel hommikul Suislepa meiereisse minnes olevat ta võtnud selle vihiku kaane kaasa ja näidanud seda minu vanaisale. Vanaisa oli palunud selle vihikukaane omale ja nii saidki meie sugulased meie olemasolu kohta mingi märgi. Meie tädi Ida oli läinud siis Tutule, (talu, kus elas Linda õde), saanud Linda õe käest Linda aadressi ja kirjutab Siberisse Lindale. Siis saabus Linda käest tädi Idale vastus. Meie sugulased said teada, et meie ema on surnud ja ka tema surmaaaja ning meie lastekodu aadressi. Kirjad läbisid seda vahemaad üle kuu aja, nii võib kujutada, kui pikka aega see eespool kirjeldatud asjaajamine aega võttis. Kuidas ma nüüd kodustega peetud kirjavahetusest nii palju tean, tulenes sellest, et tädi Ida hoidis minu poolt saadetud kirjad kõik alles. Tädi Anna Seemeni kodus kandis üks tuba, kus tädi Ida elas, „Ida toa“ nime ja kirjad olid seal toas riulil. Pärast seda, kui Ida siirdus Jõgevale, võeti sinna tuppa üürilised sisse. Ida tuba tehti tühjaks ja nii sattusid ka minu kirjad põõningule. Aastaid hiljem, pärast tädi Anna surma, kui tädipoeg Arno hakkas seda maja müüma, ütles ta mulle, et ta tühjendab maja, tulgu ma vaatama, ehk tahan midagi sealt omale. Leidsingi sealt prahi seest osa veel allesolevatest kirjadest. Nendest kirjadest tehtud väljakirjutistele ma praegu tuginengi, loetlen kuupäevi ja muid fakte, millistest muidu ei oleks kindlasti aimugi.

Pidu saabus “meie õuele” 13. mail 1945 – paar päeva pärast sõja lõppu, kui sain tädi Ida käest kodumaalt esimese kirja. 16. mail olen kirjutanud oma esimese kirja, millele Ida on märkinud oma käega saabumise ajaks 27. juuni 1945. Kiri läbis seda vahemaad siis 42 päeva. See peaks iseloomustama seda aega, milline “bardak” siis valitses. Kirjad läbisid kõik tsensuuri. Minu poolt saadetud kirjades ei ole 1945/1946 kestnud kirjavahetuse jooksul tsensuri poolt midagi maha kriipsutatud, järelkult olin õppinud mängureeglid selgeks, millest tohib kirjutada, millest mitte. Olen kahel korral koju kirjutanud, et minule saadetud kirjades on mitu rida olematuks muudetud. Ei tea, mis seal tsensurile ei meeldinud.

Kirjade liikumiskiirust iseloomustavad järgmised näited: kirjal kulus ühe otsa läbimiseks üks kuni kaks kuud. Omaette teema moodustab minu kirjades meie kojusaamise kohta saadetud palvekirjade saatus. Ida on oma kirjades ilmselt kirjutanud, kuhu ja kellele ta on palvekirju saatnud. Mina siis oma kirjades pärin, et kas nad on saanud sm Varese (tolleaegne ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimees) ja sm Kelderi käest vastused ja mis nad kirjutasid. Suure vaeva nägi tädi Ida nende palvekirjade koostamisega. Kirjad pidid olema vene keeles. Vene keelt sellisel tasemel, et palvekirju kirjutada, meie sugulastest keegi ei osanud.

Tädi Ida käis pimeduse varjus Venekülas õpetaja Jaan Suu pool kodus nende palvekirjade pärast. Mispärast aga pimeduse varjus? Jaan Suu oli Eesti ajal tuntud seltskonnategelane, oli seotud ka Suislepa õigeusu kirikuga, olles kirikus orelimängija ja psalmilaulja ning kooliõpetaja. Sel ajal, 1940. aastate teisel poolel, püsis Suu veel küllaltki vaevaliselt kooliõpetaja ametis Suislepa koolis. Millist varju oleks see kooliõpetajale heitnud, kui oleks avalikuks tulnud, et rahvavaenlasena Siberisse saadetud mehe õde külastab kooliõpetajat ja tema koostab palvekirju Siberisse saadetud laste vabastamiseks. Olen Suislepa veneusu surnuaial puhkavale Jaan Suule surmani tänulik, et ta riskis oma töökohaga ja võib olla ka vabadusega.

Kirjavahetuse tekkimisega läks elu natuke lõbusamaks. Tekkis teadmine, et kuskil, küll kaugel, on inimesed, kes meie pärast muretsevad. Hakkasime saama panderolle ajalehtedega, ajakirjaga “Pioneer” ja vist tulid ka mõned lasteraamatud. Hakkasime neid siis nende laste vahel, kes eesti keeles lugeda oskasid, omavahel vahetama. Saime ka rahakaarte, mille eest sai osta asulast kartuleid. Vahetasime omavahel ka sellist informatsiooni, millistele ametkondadele kellegi sugulased Eestis palvekirju kirjutasid ja siis teavitasime neist asutustest koduseid.

Tervisehädad – need on otseselt seotud kodumaale tulekuga. 1945. aasta kevadel tekkis mul lõua alla auk, kust hakkas mäda tulema. Lastekodus oli sõjaaegse koolitusega medõde. Tema

ei osanud midagi teha. Vanast voodi- ja ihupesust valmistatud sidemetega sidus pea kinni, paar korda nädalas vahetas mädaseid sidemeid. Saatis paar korda ka asulasse, kus enne sõda oli olnud haigla. Seal töötasid üks velsker ja õde. Nemad ei osanud ka midagi arvata. Ravimeid mingisuguseid ei olnud. 300 km kaugusel asuvas Novõi-Vasjugani (Uus-Vasjugan) nime kandvas rajoonikeskuses olevat ka haigla suletud ja arst mobiliseeritud. Sügisel, kui ilmad külmaks läksid, jäi mäda jooksmine iseenesest ära. Järgmisel kevadel hakkas mäda uuesti voolama, nüüd aga juba teiselt poolt lõua alt.

Ühel päeval tuli nagu välk selgest taevast – homme sõidad Tomskisse sanatooriumisse. Ei olnud mingit arutelu, kas tahad sõita või ei. Meie lastekodust kogunes neid sanatooriumisse sõitjaid umbes 15–20 last. Võeti lastekodus toidult maha, anti tee peale kaasa ettenähtud koguses kuivprodukte. Saatjaks määrati mõned kuud tagasi rindelt lastekodusse tulnud majandusjuhataja Petuhov. Sõitsin samal marsruudil, mida mööda hiljem sõitsid mulle järele ka teised eesti lapsed. Sõit kulges järgmiselt – Vasjugani jõel sõitva laevaga Obi äärsesse Kargasokki. Seal ümberistumine suuremale laevale ja sellega mööda Obi ja Tomi jõgesid oblasti keskuse Tomskini. Sredne-Vasjuganist oleme välja sõitnud 27. juunil 1946 ja Tomskisse saabunud 6. juulil. Sanatoorium asus rikaste Tomski kaupmeeste poolt veel tsaariajal ehitatud suvilates. Need asusid linnast vaadatuna Tomi jõe vastaskaldal ilusa kuiva männimetsa all. Võrreldes eelnevaga oli elu siin sanatooriumis nagu paradisis. Magamine puhtas voodis kahe valge lina vahel. Neli korda päevas anti süüa. Ühe päeva menüü olen oma kirjas ära toonud:
hommikusöök – valge leib võiga, 2 keedetud muna, magus tee;
lõunasöök – supp, kartulipuder, kompott, leib;
õhtuode, pärast lõunauinakut – leib võiga, tee;
õhtusöök – hirsipuder ja pirukas.
Suppi võisid saada nii palju kui tahtsid.

Ja siis umbes 1 kuni 1,5 nädala möödudes, ilma ühegi tabletita, ühegi süstita, lõpetas lõug mäda väljaajamise. Korralik toit ja puhkus tegid oma töö. Ainult armid on jäänud. Aga südant vaevas suur mure. Sanatooriumi kestvuseks oli ette nähtud 28 päeva. Sellist kohustust ei olnud kellelgi, et lapsi sinna tagasi saata, kust lastekodust nad oli toodud. Ei lugenud seegi, kui mõnel jäid sinna õed või vennad maha. Pärast sanatooriumist väljakirjutamist saadeti kodutud lapsed Tomskisse oblasti “detprijomnikusse” (laste vastuvõtu ja jaotuspunkti). Sinna koguti peale orbude miilitsa poolt veel linnadest, raudteejaamadest ja mujalt pärit kodutuid, hulkuvaid lapsi. Kui kindel arv lapsi koos oli, saadeti nad mõnda oblasti lastekodusse, sageli miilitsa valve all. Nii käis seal see asi.

Mina olin veel sanatooriumis. Mind vaevanud mure ja südamevalu paistis vist nii kõvasti välja, et seda märgati ja arst hakkas minu käest uurima minu mure põhjust. Selgitasin siis asjaolusid. Rääkisin, et mul jäi minust väiksem õde 1000 km eemal asuvasse Sredne-Vasjugani lastekodusse. Üks meie kasvataja teadis, et Tomskist enam sel aastal laste “tappi” sinna ette nähtud ei ole. Ja kui mind nüüd saadetakse kuskile mujale “põrgu põhja”, siis jäämeги õega lahku. Tolleaegsete võimude silmis ei olnud kellegi isa/ema või õde/vend olemine mingi argument. Ja teiseks – enne minu äratulekut lastekodust viidi juba Läti lapsed ära koju ja oli jutt, et ka Eesti lastele tullakse järgi. Kui neile on juba tuldud järgi ja nemad on teel Tomski poole või veel tullakse järgi, siis mina, saadetuna uude kohta, jään ju maha. Probleem missugune. Aga meie arst, tore inimene, tegi kõik, mis oli tema võimuses. Olen talle surmani tänulik. On ikka jumal loonud häid inimesi, kes vaevuvad teistele inimestele kaasa elama ja neid abistama. Arvan, et oma ea poolest oli see tore inimene sündinud tsaaririigi ajal, suurema osa oma kasvatuses ja haridusest saanud siis, kui tunnistati veel maailmavaadet, et “inimene oli inimese vastu inimene, mitte hunt”. Vasjugani lastekoduga ei olnud kuidagi võimalik ühendust saada, telefoni ju seal ei olnud, et teada saada mis seis seal on. See arst, hea inimene, võttis kätte ja helistas oblasti

haridusosakonna juhatajale. Küsis, kas nemad teavad midagi Eesti laste kojusaatmisest. Nagu mina aru sain, oli vastus sealt umbmäärane. Midagi toimub, aga kust ja kunas järgmine “partii” läheb, nemad konkreetselt ei tea. Siis see hea arst võttis kätte ja kirjutas kirja, mille mina pidin edasi andma Tomski “detprijomniku” juhatajale. Sinna meid sanatooriumist peale tuusiku tähtaja lõppu suunatigi. Ta palus juhatajat, et see mind võimaluse korral ei saadaks minema kuskil oblastis asuvasse lastekodusse. Talle olevat ka oblasti haridusosakonnast öeldud, et toimub eesti laste kojusaatmine ning ta palus abi, et mina saaksin õega kokku ja kodumaa poole minema koos teiste eesti lastega. See kiri on mul käesoleva ajani alles. Kiri on kirjutatud mingile blanketile 05.08.1946. Allkirjast nime välja ei loe. “Detprijomnikus” sain enda kättesse voodi täisvarustusega. Sõin, magasin ja vahel saadeti kööki appi kartuleid koorima või nõusid pesema. Aga süda oli valu täis. Tulevik oli tume. Iga kell võis tulla käsk toidult maha võtmise ja tappi asumise kohta. Õde Enega lahutas meid üksteisest 1000 kilomeetrit, mingit võimalust ühendust võtta ei olnud. Ja üldse ei teadnud, kas meil õnnestubki elu sees kokku saada, või kaotame selles suures heinakuhjas, mida Venemaa sel ajal endast kujutas, lõplikult üksteist silmist, nii nagu seda juhtus sadade tuhandete inimestega. Olin ühel öhtul üle pea teki all ja mõtlesin oma saatuse üle. Jõudsin järeldusele, et ei mina ise ega keegi teine ei suuda mind abistada peale Jumala. Palusin meeleheitlikult. Ühtlasi lubasin terveks eluks usklikuks ja tänulikuks jääda ning iga päev meie isa palvet lugeda. Ja sündiski ime. Ühel öhtul olin juba voodis, kui kuulsin, et eesruumides on mingi sumin, on toodud kuskilt mingi partii lapsi. Ja siis äkki kuulen, et nad räägivad eesti keeles. Tormasin vaatama. Ja selgus, et nende seas olid ka tuttavad Sredne-Vasjugani lastekodust pärit lapsed, Ene nende hulgas. Rõõm oli suur. 1000-kilomeetrine vahemaa oli ületatud, meie olime koos ja sõit Eestimaa poole võis alata. Sredne-Vasjugani lastekodust alustasid Eesti lapsed sõitu Tomskisse 8. augustil, so päev pärast minu jõudmist “detprijomnikku”.

1946. aasta suvel võtsid kolm kanget Eesti naist ette hulljulge retke Siberi pärapõrgusse, Narõmi kraisse, et tuua sealsetest lastekodudest mitukümmend orbu ära Eestisse siinsete sugulaste kasvatada. On mõttetu püüda kirjeldada olukorda, mis valitses Venemaal sõjajärgsel 1946. aastal. Aga need kolm julget naist sõitsid rongidega ja laevadega Vasjugani, said meid lastekodudest kätte, töid kahe laevaga Tomskisse. Tomskis tuli hankida naridega loomavagun Eestisse sõiduks, leivatalongid, kuivproduktid ja jõuda lastega Eestisse. Arvan, et nende tegevust kergendas natukene asjaolu, et meiega koos sõitis kuni Leningradini kolm vagunitäit sõja ajal kangelaslinnast Leningradist Tomski oblasti lastekodusse evakueeritud lapsi.

Mina olin nende naiste nimed täielikult unustanud, nagu ka meiega koos sõitnud laste nimed. Kohe pärast kojujõudmist kirjutasin nii nende naiste kui ka laste nimed üles, kuid hiljem ei ole suutnud seda nimekirja leida. Alles 1990. aastate algul, Jüri Lehtranna ja Kalju Tuuliku poolt korraldatud kokkutulekul sain teada nende naiste nimed. Nendeks olid: Ida Nurk, Aipolovo lastekodus elanud nelja Nurga lapse tädi ning meie Sredne-Vasjugani lastekodus elanud Enna ja Aune Kruusemendi tädi Elfriide Jõhverd. Need kaks naist sõitsid meiega Eestisse. Kolmas naine aga jäi Tomskisse maha uut gruppi komplekteerima. Selle vabra proua nime ei ole õnnestunud kuskilt teada saada. Nende naiste eluajal ei kirjutatud ega räägitud nende kangelasteost, nüüd aga väärksid nad kindlasti kuidagi äramärkimist. 1990. a kirjutasin ma Eesti Raadio saatesarjale “Need aastad ei unune” ja pakkusin välja, et nad leiaksid võimaluse üles otsida need mehised inimesed, kes tegelesid laste päästmisega Siberist ja avalikustaksid need nimed. Ei saanud mingit vastust. Ja ei ole ka hiljem juhtunud kuskilt kuulma ega lugema nende naiste tegevusest laste päästmisel ning nende edaspidisest käekäigust.

Vasjugani jõe ääres oli kaks lastekodu – Aipolovo ja Sredne-Vasjugan. Naised korjasid neist lastekodudest kokku kõik lapsed, kes oskasid end eestlastena määratleda. Nagu hiljem selgus, said nad veel mitmeid eesti lapsi oblasti teistest lastekodudest. Tomskis paigutati kõik Tomski laste vastuvõtu-jaotuspunkti (detprijomnik), kus saadi öömaja ja süüa. Mitu päeva täpselt

Tomskis vagunite hankimise ja paberite vormistamise peale läks, ei tea.

Sõitsime inimeste veoks kohandatud loomavagunis (mõlemas otsas kahekordsed narid, põranda sees auk asjal käimiseks). Erinevus Siberisse sõidust oli see, et rongi ümber ei olnud püssimehi. Loomulikult mingisuguseid madratseid ega tekke ei olnud. Oma puhvaikast pidi jätkuma nii pea kui külje alla ja pealevõtmiseks. Ei mäleta, kas öösiti külm ka oli. Meie neli lastega täidetud vagunit haagiti samas suunas liikuvate kaubarongide külge, mingisugusest sõiduplaanist ei olnud juttugi. Leningradi lapsed ei mahtunud kõik oma vagunitesse ära ja mõned neist sõitsid kuni Leningradini meie vagunis. Kuskilt on meelde jäänud, et sõit rongiga kestis kaks nädalat. Paaril viimasel päeval said kaasasolevad toiduained otsa.

Järgnevalt saan ära tuua ära ainult osade reisikaaslaste nimed kes on jäänud paremini meelde, või kellega nüüd Eesti Vabariigi ajal kohtudes oleme suutnud kindlaks teha, et sõitsime koos tagasi Eestisse. Sredne-Vasjugani lastekodust sõitsid meie grupis peale minu ja minu õe veel Suislepast pärit Luige lapsed – Ilvi ja Enno, aasta enne meid lastekodusse sattunud Erika Schmidt, Kruusemendi tüdrukud – Enna ja Aune, Kuuma tüdrukud Hilja ja Elvi-Pilvi, Siili poisid Ilmar ja Arvo, lastekodu aegne pingi- ja toanaaber Jaan Nõmm, Ivar Altmart, Gunnar Rannik. Aipolovo lastekodu lastest oli seal kindlasti Jüri Lehtrand ja Kalju Tuulik, Toguri lastekodust Peep Varju.

Meiega selle pika reisi läbiteinud Enna Kruusement suri 03.10.1946. a., vähem kui kuu aega pärast Eestisse jõudmist.

Kojusõidust meenuvad mõned “killukesed”. Oli aasta 1946. Kõik raudteeäärsed linnad ja asulad olid täis sõjavangilaagreid. Neid oli kümneid. Ümber barakkide kõrge okastraataed ja veel kõrgemad vahitornid (võskad) tunnimeeste jaoks. Meie ei olnud ju terve sõja jooksul saksa sõdureid näinud. Vaguni ukselt oli neid huvitav jälgida, teist värvi vormiriided, teistmoodi mütsid jne. Ja neid sõjavange tundus olevat tohutult, küll rivis tööle minemas ja töölt tulemas, küll töötamas objektil. Aasia pool Uuraleid olid jaapanlastest vangid, teiselpool mägesid aga sakslased.

Meie sõitsime ju Nõukogude Liidu tähtsamat Transsiberi (Moskva-Vladivostok) raudteed mööda. Selle ääres olid tohutu suured raudteejaamad, eriti sõlmjaamad. Rööpapaaride (teede) arv ulatus nendes üle kahekümne. Seisvaid ronge võis olla kümme või rohkem. Jaamade vaheline tee oli kahe rööpapaariga, kummaski suunas liikuvad rongid sõitsid oma teed mööda, samal rööpapaaril vastutulevaid ronge ei olnud. Samas suunas kiiremini liikuvaid ronge (kiirrongid, reisirongid, valitsuse erirongid jne) pidid aeglasemalt liikuvad rongid mööda laskma. Siis lükatigi kaubarong kõrvalteele, ja keegi ei teadnud, kui kaua ta seal seisab, kas peab ühe või mitu rongi mööda laskma. Aeg-ajalt sõitsid vedurid rongi eest ära ennast “tankima”, söe ja veega ennast täiendama või toimus vedurite vahetus. See võis kesta paarkümmend minutit, vahel aga, nii kui vedur eest ära sõitis, lükati reservist teine vedur ette ja sõit jätkus kohe. Vahel aga seisime tundide kaupa. See teadmatus oli närvesööv. Kui vagunis veepanged tühjaks said, pidid suuremad poisid minema pangedega jaamast vett tooma. Iga jaama tähtsam koht oli see, kust said kaasavõtmiseks tasuta keedetud vett. See koht oli poolemeetrise tähtedega tähistatud “KIPJATOK” (keedetud vesi). Venemaa raudteedel oli toore vee kasutamine rangelt keelatud, seda ei olnud kuskilt saadagi. Hea kui seal oli vee saamiseks mitu kraani, vahel tuli ka järjekorras seista. Panged täidetud, tuli panna jooksuga oma rongi poole minema, lootuses, et see veel paigal on. See minek oli hirmus. Üks või kaks veepange näpus, tuli turnida seisvate rongide alt, üle ja ümber, teadmata, millal mingi rong liikuma hakkab. Samal ajal pidid hooliga jälgima, et sa rööbastest vahel vedeleivatest sitahunnikutest mööda saad. Ühel Vasjugani rajooni lastekodude (Aipolovo ja Sredne-Vasjugan) endiste kasvandike kokkutulekul 1993. aastal meenutas mulle üks poiss (nüüd mees), et me jäime temaga kahekesi vee toomise ajal oma rongist maha ja pärisuunalisel rongil liikudes saime järgmises jaamas omad kätte. Mina ei

mäletanud ise seda üldse, siis hakkas midagi õrnalt koitma. Ju mind tabas stress ja viis mälu minema.

Siberi trassil vedasid ronge tohtu suured auruvedurid. Poisikestele, kes viis aastat ei olnud mingisuguseid masinaid näinud, pakkusid vedurid suurt huvi. Kõige võimsamate vedurite mark oli "IS" (Jossif Stalin). Natuke väiksemad olid "FD"-d (Feliks Dzeržinski). Siis olid nendest veel väiksemad.

Kuskil Leningradi ja Narva vahel sattusime veel väikesesse avariasse. Ühest jaamast väljasõidul läksid pöörangul meie ešeloni keskelt neli vagunit rööbastelt maha, kaasaarvatud meie vagun. Kus siis kukkus liiprite peal vagunit ja vagunis olijaid pilduma. Mitmed lendasid narilt põrandale. Tõsisemalt keegi viga ei saanud. Õnneks see juhtus jaamast väljasõidul, kus rongil ei olnud täit kiirust peal. Raudtee ääres töötavad töölised nägid, kukkusid karjuma ja vehkima ning peadpidi aknast väljavahtinud vedurijuht nägi ning peatas rongi kinni. Maha jooksnud vagunid kõrvaldati rongi koosseisust, meile anti ka teine vagun.

Jõudsimme Eestimaa pinnale. Ei mäleta, et meil sel puhul mingi juubeldamine oleks toimunud. Ju me olime nii vintsutatud ja võib-olla ei saanud me arugi, millal me üle piiri sõitsime. Aga tõenäoliselt toimus see öösel. Jõhvi jaamas rong peatus. Oli ilus päikesepaisteline hommikupoolik. Sealsamas raudteejaama juures oli ka mingi turg. Kuidagi jõudis turumüüjateni teade, et siin ühes loomavagunis on Siberist tagasitulevad juunilapsed. Siis nägin elus esimest ja siiani ka viimast korda, kui turumutid muutusid heldeks ja ilma tasuta jagasid meile vaguni uksele õunu ja punaseid tomateid. Terveks eluks meelde jäänud sündmus. Suur tänu neile. Me ei olnud kogu Siberis oldud aja jooksul punaseid tomateid ja õunu näinudki. Pealegi olid meil Tomskist kaasa antud toiduained juba paar päeva otsas.

Kokkuvõttes kulges meie sõit Eestisse järgmiselt:

Minul väljasõit Sredne-Vasjuganist sanatooriumisse 27.06.1946.

Saabumine Tomskisse sanatooriumisse 06.07.1946.

Saabumine "detprijomnikusse" 07.08.1946.

Teistel lastel väljasõit Sredne-Vasjuganist 08.08.1946.

Saabumine Tomskisse "detprijomnikusse" 17.-18.08.1946.

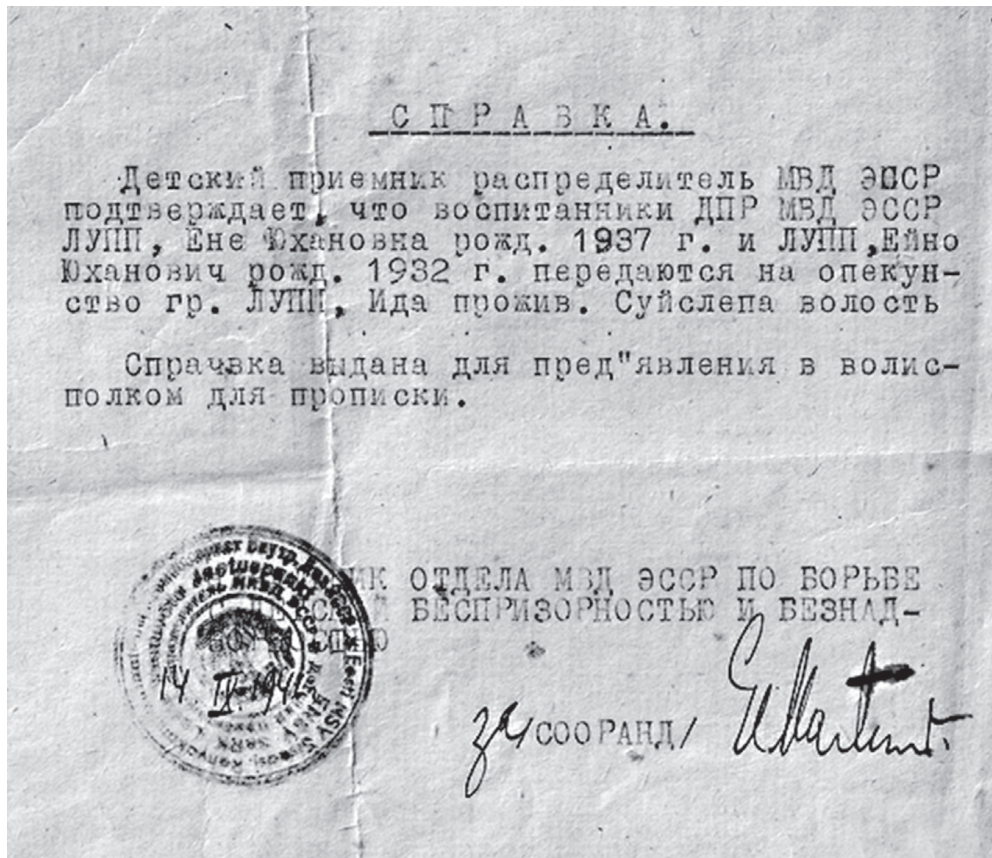
Väljasõit Tomskist kas 21, 22 või 23.08.1946.

Saabumine Tallinnasse 06.09.1946.

Nii jõudsimegi 6. septembril 1946 Tallinna laste vastuvõtu- ja jaotuspunkti ja sealt sugulaste kaitsva tiiva alla ihult ja hingelt räsitudena, suured kõhud aastatepikkusest nälgimisest ees. Eesti keelt rääkisime tugeva aktsendiga ja mõned olid selle hoopis unustanud.

Saime end pesta, korralikult süüa ja voodisse magama. Sealt teatati meie sugulastele meie käest saadud aadressidele. Need hakkasid siis iga päev lapsi ära viima. Tallinlased ja lähimaakondade lapsed olid esimesed minejad. Viljandimaalt jõudis meie tädi Ida meile järele 14.09.1946. On säilinud templiga paber öde Ene ja minu üleandmisest tädile nimetatud kuu-päeval. Suisleppa jõudsimme ööl vastu 15.09.1946, viis aastat ja kolm kuud ja üks päev peale minemaviimist.

Üks meiega samas rongis tulnud poiss on oma mälestustes (ilmunud "Eesti rahva elulood II") kirjutanud, et kui tema tädi tuli talle Tallinna järele, maksis tädi kinni tema Siberist toomise kulud 660 rubla. See oli sel ajal suur raha. Meie tädi pidi siis maksma kaks korda 660, so 1320 rubla. Ma ei tea, kustkohast tädi Ida selle raha sai, ilmselt pidi kellegi käest juurde laenama. Mina ei mäleta sellest päevast seda raha maksmist, ka hilisemates jutuajamistes seda ei mainitud. Ka minu öde ei mäleta, et oleks kunagi sellest juttu olnud. Nüüd ei ole kellegi käest enam küsida.

Tõend Ene ja Eino Lupi üleandmisest tädi Ida Lupile 1946. aastal.

Sugulased olid enne meie tagasitulekut juba kokku leppinud, et öde Ene asub elama isa õdede Anna ja Ida juurde Paju asunikutallu, mina isaisa juurde Männiku asunikutallu. Need talud asusid Viljandimaal Suislepa vallas samas Retsniku külas, vahemaa talude vahel oli umbes 1 kilomeeter. Kõigepealt pesti meid saunas puhtaks, otsiti midagi puhast selga ja siis viidi meid Suislepa jaoskonnaarsti dr Saare juurde läbivaatusele, siis Viljandisse röntgeni. Kõigi ühine soovitus, ka mitme Suislepa kooliõpetaja soovitus oli see kooliaasta vahele jätta kohanemiseks, kosumiseks, eesti keeles rääkima õppimiseks. Meid hakati vaatamas käima nagu imeloomi, naabrid, isa-ema tuttavad ja sõbrad, Tänavast emapoolne vanaema koos tädi ja tädipojaga ja palju teisi. Kohe oli selge, et sellistest asjadest nagu elu Venemaal ja seal valitsevad nälg, me ei räägi. I Maailmasõjast ja Vabadussõjast osavõtnud tädimees mäletas, kuidas neid oli sõja ajal hoiatatud, et pärast nälgimist ei tohi endale söömisega liiga teha.

Vanaisa poole kutsuti koju rätsep ja mulle lasti ömmelda vanaema poolt kootud riidest ülikond ja lambanahkne kasukas.

Mul oli õnneks kaks tädipoega, minust 1 ja 3 aastat vanemad, kes aitasid mul Eesti eluga kohaneda.

1947. aasta sügisel läksin Suislepa 7. klassilise kooli. Olin selles koolis 1940/41 õppeaastal lõpetanud I klassi. Meie Siberis kolhoosis oleku ajal õppisin venekeelses koolis I, II ja III klassis, lastekodus IV ja V klassis, aga mingit paberit selle kohta ette näidata ei olnud. Direktor, naiivne inimene, ei saanud aru, kuidas ei ole paberit klassitunnistuste jaoks. Ta tahtis mind, 14-aastast, panna II klassi. Teised õpetajad nagu Jaan Suu, Magda Koort ja Rosalie Alver astusid minu kaitseks välja, veensid direktorit, et tal ei ole ju vaja vene keelt õppida, saab rohkem aega eesti keele õppimisele pühendada. Saingi lõpuks V klassi. Seega õppisin esimeses klassis kaks aastat, viiendas kaks aastat ja üks aasta jäi vahele. Sattusin väga toredasse

klassi. Kaasõpilased minult midagi ei pärinud ega fašistik ei sõimanud. Mul võimaldati kool kiitusega lõpetada ja seetõttu pääsesin Tihemetsa tehnikumi ilma mandaatkomisjonita ja eksamideta.

Olin 9-aastane kui meid ära viidi ja 14, kui tagasi saime. Hoidsin end murust madalamana. Ei rääkinud kaasõpilastele koolis ja tehnikumis, tuttavatele, töökaaslastele oma Siberis olekust, ega sellest, mis seal sai läbi elatud ja nähtud. Ei rääkinud riigivastaseid anekdoote, ei vandunud valitsust. Ei kuulunud ühtegi salaorganisatsiooni. Töötasin kohusetruult, sageli 12 tundi ja vahel rohkemgi. Püüdsin kogu väest saavutada seda, et meistrijaoskond, kus töötasin, täidaks kõik riiklikud plaanid. Vahel harva jäi kuuplaan täitmata. Olin selle üle õnnetu, ei hüpanud rõõmust lakke, et nüüd sain vene valitsust õõnestada. Praegu on selliseid kiitlejaid hulgimalt välja ilmunud. Mul oli kahjuks häid „sõpru”, kes aitasid minust kui suurest „rahvavaenlasest” kuvandit luua nii, et sain mulle osutatud julgeoleku „tähelepanu” tunda kuni 1980. aastate lõpuni.

Siberi lastekodudes olnud laste kokkutulekud taasiseseisvunud Eestis, need kokkutulekud, kuhu meid õega on kutsutud:

I kokkutulek toimus 08.04.1990 Tallinna Kinomajas Uus tn 3. Kutsele on alla kirjutanud filmirežisöör Märt Müür ja Aipolovo Lastekodu kunagine kasvandik Jüri Lehtrand. Müür filmis ka kokkutulekust osavõtjaid ja kasutas neid kaadreid oma filmis „Ka Siber on mu kodumaa” (1990). Selles filmis esitab Jüri Lehtrand meeldejäeva laulu.

II kokkutulek toimus 16.04.1993 Tallinnas Eesti Spordiseltsi „Kalev” Rahvaspordikeskuses Mustamäe nõlva all Külmallika tn. 15 A. Kutsele on alla kirjutanud Kalju Tuulik, Aipolovo lastekodu poiss. Kokkutulekul olid külalistena ajakirjanik Valve Raudnask ja Anne Eenpalu.

III kokkutulek toimus 13.06.1998 Harju maakonnas Viimsi alevikus Pojengi tee 4 Kalju Tuuliku kodus.

Kõigist kolmest kokkutulekust võtsime õega osa.

Aipolovo lastekodu lapsed on olnud väga tublid. Kuulsin, et teatud osa neist saab käesoleva ajani igal aastal kokku. Saatuse- ja reisikaaslase Peep Varjuga oleme kohtunud mõned korrad Pelistveres toimunud mälestusüritustel. Kalevi Rahvaspordikeskuses toimunud kokkutulekul kohtusin Enno ja Ilvi Luigega, Hilja ja Pilvi Kuumaga. Aune Kruusemendiga, Erika Schmidtiga ja mitme teisega. Erikaga oleme kohtunud mitmeid kordi Tartus. Jüri Lehtrand oli sellele kokkutulekule kutsunud ka kaks läti prouat, kes olid meiega samaaegselt Sredne-Vasjugani lastekodus ja veel minuga ühes klassis ning kandsid lastekodus nime Daina Smuldene ja Inessa Smuldene (õed).

Tartus, 2015